

Prvi cjeloviti prijevod Vrančićeve *Nove logike*

Faust Vrančić, *Nova logika*, latinski tekst uredio, preveo, bilješkama popratio i uvodni tekst sastavio Luka Boršić (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«; Zagreb: Institut za filozofiju, 2018), 224 pp.

Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita Fausta Vrančića, prvi put objavljena u Veneciji 1616. godine, kratko vrijeme pred autorovu smrt, proširen je i donekle izmijenjen tekst kompendija logike *Logica suis ipsius instrumentis formata*, koji je slavni Šibenčanin dao tiskati osam godina ranije, također u Veneciji, pod pseudonimom Yustus Verax Sicensus. Nakon više od četiri stotine godina cjelovit je tekst *Nove logike* konačno dostupan na latinskom i hrvatskom jeziku, u dvojezičnom izdanju Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« iz Šibenika i zagrebačkoga Instituta za filozofiju.

Početak knjige, uz predgovor i kratak Vrančićev životopis, sadrži uvodni tekst »Ponešto o Vrančićevoj *Logici*«, koji *Novu logiku* smješta u njezin intelektualni kontekst i ukratko opisuje razlike između nje i tada dominantnih pristupa logici, tj. aristotelovske logičke tradicije s jedne i humanističke logike s druge strane. Slijede usporedo latinski izvornik i hrvatski prijevod *Nove logike* (pp. 34–193), praćen bilješkama u podrubnicama s osnovnim pojašnjenjima za olakšavanje razumijevanja teksta, biografskim crticama i prevoditeljskim napomenama. Nakon teksta *Nove logike* dodan je latinsko-hrvatski rječnik logičkih termina rabljenih u tekstu te »Vrančićeva bibliografija« (pp. 201–224), popis svih nam poznatih djela Fausta Vrančića i iscrpan kronološki popis do sada objavljenih radova o Vrančiću. Knjigu je znalački preveo Luka Boršić, koji je ujedno uredio Vrančićev latinski tekst, prijevod popratio bilješkama i napisao uvodni tekst o *Logici*. Bibliografiju na kraju knjige sastavila je Ivana Skuhala Karasman.

Samomu tekstu *Nove logike* prethode pohvale *Logici* Faustova slavnoga strica Antuna Vrančića i izvjesnog Teodozija iz Grada, iza kojih slijedi nekoliko citata pripisanih Platonu i Horacijevi stihovi te Vrančićeva riječ čitaocu, u kojoj se pomalo ogorčeno žali na reakciju – ili izostanak reakcije – svojih suvremenika, na »papagaje« koji se »prodaju pod velike logičare i metafizičare« (p. 41).

Tekst Vrančićeve *Nove logike* sastavljen je od devet poglavlja naslovljenih, redom: »O logici«, »O dijelovima logike«, »O oznakama«, »O izjavama«, »O definicijama«, »O kategorijama«, »O metafizici«, »O diobama« i »O argumentacijama«. Knjiga završava dodatkom »Procjena *Logike*«, u kojem se u 26

članaka čanadskom biskupu, tj. Vrančiću, iznose primjedbe *ab amico amice observata* neimenovanoga nadbiskupa, praćene Vrančićevim odgovorima. Nadbiskup je vjerojatno Rabljanin Marko Antun de Dominis, nešto mlađi Vrančićev suvremenik koji je do 1616. bio na čelu splitske nadbiskupije, a iste je godine, nešto prije objavljivanja *Nove logike*, prebjegao iz Venecije u Englesku. De Dominisov bijeg i istraga koja je potom uslijedila moguć su razlog zašto je autora »Procjene« Vrančić ostavio neimenovanim.¹ Primjedbe u »Procjeni« odnose se na *Logiku* iz 1608. i, kako se vidi iz odgovora, neke je manje primjedbe Vrančić usvojio i sukladno s njima preinačio tekst. Neki su od de Dominisovih prigovora relativno minorni i nama manje važni – primjedbe na primjer koje se odnose na Vrančićev slovopis i gramatiku i sl. – no neki su prigovori, i posebno odgovori na njih, kako ćemo vidjeti, važni za razumijevanje Vrančićeva shvaćanja logike. Stoga ćemo u kratkom izlaganju glavnih tema *Nove logike* povremeno paralelno upućivati na prigovore iznesene u »Procjeni« i Vrančićeve odgovore.

Razdoblje tzv. renesanse vrijeme je u kojem, nakon nekoliko stoljeća kontinuiranoga razvoja, dolazi do stagnacije u logičkim istraživanjima. Logika je i dalje, doduše, sastavni dio kurikula na sveučilištima, novi se udžbenici iz logike i dalje tiskaju, a filozofi se s vremena na vrijeme, povremeno vrlo ozbiljno i sofisticirano, vraćaju logičkim temama. No jezik, pristup i pitanja puno su manje tehnički, mnogi suptilni problemi koji su zaokupljali srednjovjekovne logičare posve nestaju iz razmatranja, a razina logičke strogosti i preciznosti tipično je daleko ispod standarda koji su postavili skolastici. Tijekom cijeloga razdoblja logikom i dalje dominira naslijeđeni aristotelizam, makar u nešto skromnijem ruhu, no ujedno se pojavljuje i tzv. humanistička logika, naglašavajući pragmatičke i retoričke vidove dijalektike i potiskujući u drugi plan raspravu o samom zaključivanju.² Iako *Nova logika* već uvodnim riječima Teodozija

¹ O razlozima za identifikaciju autora »Procjene« s de Dominisom vidi Srećko Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 14 (1988), pp. 17–33, na pp. 18–19. Kovač je prvi koji je argumentirao da je de Dominis autor, što je danas suglasjem prihvaćeno među istraživačima. Usp. Ivica Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 293–330, u bilješci 9 na p. 297. Martinović u istom članku, na pp. 298–300 i 322, pažljivim praćenjem kronologije de Dominisova bijega, istragu koju je inkvizicija pokrenula nakon bijega i stavljanje na *Index* njegovih dvaju djela ističe kao razloge zašto nakon 20. rujna 1616. nije bilo razborito spomenuti nadbiskupovo ime.

² Za promjene koje su obilježile renesansnu logiku vidi E. Jennifer Ashworth, »Developments in the Fifteenth and Sixteenth Century«, u: Dov M. Gabbay i John Woods (eds), *Handbook of the History of Logic. Volume 2: Medieval and Renaissance Logic* (Amsterdam: Elsevier, 2008), pp. 609–643. U predgovoru svesku urednici govore o 'hibernaciji' logike nakon srednjega vijeka, a

iz Grada najavljuje Vrančićev odmak i od srednjovjekovne aristotelovske i od humanističke logike, u mnogim je vidovima *Nova logika* tipičan proizvod svojega vremena, oblikovan utjecajima i aristotelovske i humanističke tradicije.

Vrančić na samom početku, u kratkom poglavlju »O logici«, definira logiku ili, kako je još naziva, dijalektiku kao »umijeće učenja i poučavanja znanosti« i »način uređivanja govora obrazloženjem« (p. 43). Nešto kasnije, u idućem poglavlju »O dijelovima logike«, dodaje da je »poučan govor primjeren predmet logike« te da logika »poučava kako treba učiti« (p. 49). Odbacuje podjelu logike na pronalaženje i sud, a kao tri dijela logike nabraja one koji se bave, redom, oblikovanjem definicije, diobom i argumentacijom. Svaki se predmet poučavanja najprije definira, zatim se na neki prikladan način dijeli te potom, »ako ima ikakve sumnje« (p. 45), dokazuje ono što je rečeno. Vidimo da je za Vrančića uloga logike vrlo ograničena i, uvjetno govoreći, sekundarna: njezina funkcija nije dolaženje do novih znanja, već samo njihovo sustavno izlaganje s ciljem poučavanja i učenja. Štoviše sama argumentacija – za koju, kako nam u istom poglavlju kaže, neki smatraju da je »primjeren predmet cijele logike« (p. 47) – svedena je na gotovo pomoćnu funkciju uklanjanja sumnje tijekom postupka definiranja i diobe pri poučavanju.

Vrančićev opis uloge logike izazvao je nekoliko de Dominisovih prigovora. Rabljanin je, vidimo u članku 15. »Procjene«, i sam jedan od onih koji argumentaciju – preciznije, samo silogizam – vide kao »istinski i cijeli predmet logike« (p. 177). Od logike se očekuje, kaže na istom mjestu, usmjeravanje uma u izvođenju nepoznatih iz poznatih stvari. Slična je misao i u 1. i zatim u 9. članku, gdje ponavlja da logika treba ponuditi sredstva kojima bi se došlo do novih znanja. Pogled na logiku koji u svojim primjedbama izlaže de Dominis standardan je u aristotelovskoj tradiciji. Malo anakronim jezikom rečeno, logika nema ulogu samo u kontekstu opravdanja već također i u kontekstu otkrića: logika daje oruđa za proizvodnju znanja. Šibenčanin međutim izričito odbacuje ideju o tome da bi logika morala ponuditi sredstva za istraživanje onoga još nepoznatoga. Štoviše čak je njezina opravdavajuća uloga ograničena tek na kontekst izlaganja, prenošenja znanja. Tako Vrančić u odgovoru na primjebdu iz članka 16. piše:

»Ja na ovom mjestu ne raspravljam na koji način filozof treba istraživati sebi

razmjerno nizak status renesansne logike ogleda se u tome što, uz navedeno poglavlje, svezak renesansnoj logici posvećuje svega dva poglavlja: jedno relacijskoj logici Juana Caramuela y Lobkowitza i jedno *Logici* Port-Royala, utjecajnom udžbeniku logike autora povezanih sa samostanom Port-Royal des Champs. No osim što je u obama slučajevima riječ o drugoj polovici 17. stoljeća, Caramuel dolazi iz španjolskoga intelektualnoga kruga gdje, za razliku od Italije, nikada nije ni došlo do nagloga prekida s kasnosrednjovjekovnom logičkom tradicijom.

nepoznatu narav stvari, nego pokazujem način na koji može ono što mu je poznato prikladno pripočiti drugima koji to ne poznaju.« (p. 181)

Već se u Vrančićevoj definiciji i podjeli logike uočava paralelan utjecaj i dominantne aristotelovske i humanističke tradicije. Utjecaj potonje pritom se, barem na prvi pogled, čini važnijim za Vrančićevo razumijevanje onoga što logika jest i koja je njezina uloga. S jedne strane u *Novoj logici* odbacuje se podjela logike na pronalaženje (*inventio*) i sud (*iudicium*), tipična za humanističku logiku, i prihvaća podjela na definiciju, diobu i argumentaciju, kakvu imamo npr. u renesansnoj skolastičkoj logici.³ Međutim, s druge strane, ujedno se odbacuje primat argumentacije i razumijevanje logike kao organona spoznaje, a funkcija se logike općenito, i argumentacije posebno, razumije, u upadljivo humanističkom duhu, tek u kontekstu prenošenja znanja u konkretnim didaktičkim situacijama.

Poglavlje »O dijelovima logike« završava napomenom da se spomenuti dijelovi logike sastoje od izjava, a one pak od oznaka. Oznakama i izjavama bave se sljedeća dva poglavlja. Način izlaganja logike koji Vrančić primjenjuje opravdava podnaslov *Nove logike*, prema kojem je logika u tom djelu oblikovana »njezinim vlastitim sredstvima«. Sredstva su logike definicija, dioba i argumentacija. Samu logiku Vrančić, u skladu s tim sredstvima, na početku definira, zatim ju dijeli u tri dijela, koja tematiziraju definiciju, diobu i argumentaciju, ove pak dalje u izjave i njih konačno u oznake, a argumentira kada se što od rečenog učini spornim ili sumnjivim, npr. kada odstupa od stavova drugih logičara. Iako je takav pristup logici smatrao dovoljno važnim da bi ga istaknuo u podnaslovu samoga djela, razumno je pitati ne radi li se u Vrančićevoj koncepciji samooblikujuće logike možda o nedopustivu obliku cirkularnosti. Neutemeljenost je ponekad lako zamijeniti za samoutemeljenje.

Upravo to pitanje postavlja de Dominis u prvoj primjedbi »Procjene«. Logika treba pružiti znanostima odgovarajuća sredstva, poučiti kako u njima oblikovati definicije, diobe i argumentacije, no zahtijevamo li pritom da i logika sama mora biti tim istim sredstvima oblikovana, naći ćemo se u beskonačnom regresu. »A tko će reći«, pita se nadbiskup, »da se logika uobličuje definicijski, diobeno i argumentacijski?« (p. 159) Kako preciznije razumjeti de Dominisov prigovor, otvoreno je donekle različitim tumačenjima, no osnovna je misao više-manje jasna: da bi logika mogla pružiti utemeljujući kriterij znanostima, bilo kao oruđe spoznavanja bilo kao način organizacije njezine građe, ona bi sama morala stajati nekako izvan ili iznad tih istih kriterija. Vrančić de Dominisovu primjedbu odbacuje, naravno, no važno je primijetiti da ju je on

³ Vidi Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici«, p. 28.

prisiljen odbaciti – iz same Vrančićeve definicije logike slijedi da ona mora biti oblikovana vlastitim sredstvima. Ni za de Dominisa ni za Vrančića logika nije znanost. Kako de Dominis, vidjeli smo, smatra da logika samo »prosljeđuje neka sredstva da bi se moglo sigurno doprijeti do drugih znanja« u znanostima (p. 159), ona sama, kako nije znanost, ne mora (a možda i ne može) biti oblikovana tim istim sredstvima. Međutim logika jest umijeće koje se i samo može učiti i poučavati i stoga za Vrančića, koji logiku vidi upravo kao umijeće učenja i poučavanja, i sama bi logika morala biti uređena i izložena istim sredstvima kao i bilo koji drugi predmet poučavanja – dakle njezinim vlastitim sredstvima. Na početku knjige Vrančić, doduše, definira logiku kao umijeće učenja i poučavanja *znanosti*, ali radi se samo o maloj nedosljednosti u njegovim definicijama: iz nastavka definicije u istoj rečenici, kasnijih eksplicitnih pojašnjenja i odgovora na primjedbu jasno je da predmet logike za Vrančića nisu tek znanosti u uskom smislu već »poučan govor« (*orationem docentem*, p. 49) općenito.

Zanimljiv je detalj u Vrančićevu odgovoru to što izgleda prihvaća de Dominisovu optužbu prema kojoj zahtjev da logika mora biti oblikovana svojim vlastitim sredstvima vodi u neku vrstu beskonačnoga regresa, ali niječe da je taj regres teorijski poročan:

»[N]ije neprikladno ako kovač, ako želi načiniti malj ili nakovanj, rabi u tu svrhu drugi malj i drugi nakovanj; i tako u beskonačnost.« (p. 159)

Njegov odgovor, čini se, priziva standardnu skolastičku razliku između djelatnih kauzalnih nizova uređenih *per se* i onih uređenih *per accidens*. U akcidentalno uređenim nizovima – poput niza maljeva i nakovanjā iz Vrančićeve primjera – član niza može prestati postojati, a da time ujedno ne prestane postojati njegov učinak. Slome li se naknadno malj i nakovanj, malj i nakovanj koji su pomoću njih načinjeni nastaviti će postojati i dalje. Stoga skolastici tipično dopuštaju da je, za razliku od esencijalno uređenih nizova, npr. onih na koje se pozivaju Akvinčevi kozmologijski argumenti, barem načelno moguć akcidentalno uređen niz uzroka i učinaka koji bi se protezao beskonačno u prošlost.⁴ Je li Vrančićev odgovor zadovoljavajući, ovisi dakako o tome je li vrsta samoodnošenja u slučaju samooblikujuće logike u relevantnom smislu dovoljno analogna njegovu primjeru s kovačem.

Poglavlja »O definicijama« i »O kategorijama« tematski su središnji dijelovi *Nove logike* i u njezinoj razlici spram tradicionalnoga shvaćanja definicije i Aristotelovih kategorija Vrančić, čini se, vidi svoj najvažniji doprinos logici.

⁴ Za detaljnije opisanu razliku između dviju vrsta kauzalnih nizova vidi npr. Edward Feser, *Scholastic Metaphysics: A Contemporary Introduction* (Heusenstamm: Editiones scholasticae, 2014), pp. 164–171.

U kodicilu svoje oporuke, u kojem, između ostalog, navodi koje njegove knjige trebaju biti položene uz njega u lijes, svoju *Novu logiku* tako naziva »knjigom novih kategorija« (*un libro delli novi predicamenti*), a nove se kategorije spominju i u njegovu epitafu, koji je sam sastavio i priložio uz kodicil.⁵ Naglasak koji Vrančić stavlja na novost svojih kategorija, kao i nedavno pronađen i objavljen spis *Censura Aratoris de nova Logica Fœlicis Veri*, oštra kritička ocjena neke ranije i neobjavljene inačice Vrančićeva kompendija, sugerira da naslov *Nove logike* iz 1616. ne govori samo to da se radi o novom *izdanju*, već i da upućuje na sadržaj djela koji je Vrančić doživljavao kao značajnu novost u pristupu i razumijevanju logike.⁶

Definicija opisuje narav predmeta, kaže Vrančić na početku poglavlja o definicijama. No za razliku od tradicionalnih shvaćanja, prema kojima dati definiciju nekoga predmeta znači navesti njegov rod i vrsnu razliku ili pak njegova četiri uzroka, Vrančić smatra da se savršena definicija sastoji od svih deset kategorija. Vrančićeve kategorije pritom samo djelomično odgovaraju tradicionalnim aristotelovskim kategorijama. U njima posvećenom poglavlju kategorije se opisuju kao »zajednička mjesta iz kojih se uzimaju različiti predikati nužni za opisivanje naravi supstancija« (p. 89). Deset je takvih mjesta, a taj je broj određen time što se upravo toliko »može postaviti korisnih i nužnih bilo pitanja ili istraživanja bilo priricanja o bilo kojoj savršenoj supstanciji« (p. 67). Pitanja koja određuju kategorije i na koja moramo odgovoriti da bismo imali definiciju dane stvari sljedeća su: postoji li ona (i radi li se o stvarnom ili o razumskom biću), što ona jest (što je njezina građa, rod, cjelina kojoj pripada), kakva je (što je njezina forma, vrsna razlika), kolika je (njezina veličina, mjera, broj), kada je (vrijeme u kojem je, njezina dob, trajanje, starost), gdje je (koje je njezino prirodno mjesto), što čini (što joj je učinak, sposobnost i sl.), što trpi (njezino gibanje, promjene, manjkavosti i sl.), odakle je (što joj je djelatni uzrok) i čemu ona jest (što joj je svršni uzrok). Pomoću ovih deset pitanja, zajedno s još dva vezana uz diobu i jedno uz argumentaciju, »obuhvaćeno [je] sve znanje o bilo kojem fizičkom predmetu« (p. 71). Ta mjesta ili kategorije, napominje Vrančić, navlastita su filozofima prirode, ali pomoću njih i drugi

⁵ Vidi Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616)«, pp. 296–297 i 322–323.

⁶ Aratorov spis objavio je Danko Zelić, »*Censura Aratoris de nova Logica Fœlicis Veri* – nepoznata ocjena *Logike* Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43 (2017), pp. 363–383.

Prema Zeliću, pp. 370–372, Arator je gotovo sigurno mađarski isusovac István Szántó, a njegova je *Censura* – pa prema tome i najranija inačica *Logike* – nastala prije kraja 1594. Zelić u bilješci 23 piše da se ne može utvrditi je li i u naslovu Vrančićeva rukopisa poslana Aratoru na ocjenu stajao pridjev *nova*.

mogu oblikovati svoje definicije. Iz svake se kategorije u definiciju može uključiti mnoštvo predikata, no oni se mogu i izostaviti ako su svima poznati. Kako definicija opisuje narav, predikati koji ulaze u definiciju ne smiju stvari pripadati tek proizvoljno i slučajno, već se mora raditi »o čvrstim i vječnim pridjevima prirođenim stvarima, koji ne mogu biti drukčiji« (p. 97).

Vrančić, vidimo, postavlja vrlo visoke kriterije da bi nešto bilo savršenom definicijom. Njegovo se razumijevanje toga što definicija jest radikalno razlikuje od tradicionalnoga i to se odstupanje čini u uskoj pojmovnoj vezi s njegovom koncepcijom logike kao umijeća poučavanja znanosti i nijekanjem uloge logike u proizvodnji novoga znanja. Skolastici su pažljivo razlikovali između biti ili naravi neke stvari i njezinih vlastitosti, akcidenata koji, doduše, nužno slijede iz biti, ali nisu dio nje. Stoga je, prema skolasticima, moguće znati definiciju, znati što neka stvar jest, njezinu narav, no ujedno ne znati sve njezine vlastitosti. Definicija zato može stajati na početku istraživanja, a sama nas logika može voditi od onoga što o definiranoj stvari znamo do onoga što nam je o njoj još uvijek nepoznato. Šibenčanin međutim ne povlači razliku između biti i vlastitosti, već i u jednom i u drugom slučaju govori jednostavno o naravi. No ako definicija opisuje narav predmeta i ako narav uključuje i ono što se tradicionalno razumijevalo tek kao vlastitosti predmeta, definicija mora uključiti daleko više informacija o predmetu nego što se tradicionalno podrazumijevalo. Tako u primjerima koje daje Vrančić, u definiciji slona stoji da slonovi »vječan boj vode s ogromnim zmajevima« (p. 73), a definicija brade uključuje i to da ona »zaraženima sifilisom običava ispasti skupa s kosom« (p. 79). Vrančić se, dakako, slaže sa skolasticima da u logici »[f]ilozof na početku definira predmet koji mu je pod rukom« (p. 45), ali kako definicija, kako ju sam razumije, mora uključivati i vlastitosti definiranoga predmeta, početak o kojem je riječ ne može biti početak *istraživanja* toga predmeta u znanosti, već tek početak izlaganja ili poučavanja već izgrađenoga područja znanja, s Vrančićevim definicijama kao završnim proizvodima istraživanja.

Uz priznanje da bi gornja interpretacija lako mogla pasti s detaljnijom analizom Vrančićeve teksta – posebice u svjetlu njegovih napomena da se u definiciji mogu izostaviti ona mjesta koja su nam nepoznata, npr. djelatni uzrok u slučaju neke bolesti – čini nam se da su različiti vidovi Vrančićeve poimanja logike uzajamno intimnije unutarnje povezani i snažnije međusobno uvjetovani nego što je do sada prepoznato. Razumijevanje logike kao samooblikujuće barem je dijelom rezultat shvaćanja logike kao umijeća poučavanja, dok bi ovo pak moglo djelomično ovisiti o zahtjevu da savršena definicija sadrži svih deset »novih kategorija«. No koja razmatranja leže u pozadini toga zahtjeva i Vrančićeve odabira kategorija? S jedne strane, ponovo se tu čini važnim utjecaj

humanističke logike. Petrus Ramus na primjer, njezin najpoznatiji predstavnik i logičar kojega Teodozije iz Grada imenom spominje u svom epigramu na početku *Nove logike*, u svojoj *Dialectique* iz 1555. također navodi mjesta (*loca, topoi*) za koja smatra da su korisnija od Aristotelovih kategorija.⁷ S druge strane, Vrančićevo novo razumijevanje definicije – i razumijevanje naravi koje s njim ide ruku pod ruku – moglo bi dijelom biti izraz stajališta da oruđa koja nudi aristotelovska logika, posebice silogizam, nisu primjerena ili dovoljna za istraživanje u prirodnoj filozofiji i da nas k znanju o naravima prirodnih stvari uspješnije vode neka druga sredstva, npr. promatranje i iskustvo općenito ili možda sredstva koja bi tek trebalo osigurati. Naravno, za sada je to tek malo više od nagađanja. Pisac *Nove logike* ne kaže to nigdje izričito – štoviše, vidjeli smo da u »Procjeni« odgovara da u djelu uopće ne raspravlja o tome na koji način istraživati nepoznatu narav stvari – iako se moguće naznake takva stava mogu pronaći na više mjesta širom teksta. Kako stvar doista stoji, imaju reći budući istraživači.

Poglavlje »O metafizici« ne nalazi se u izdanju iz 1608. i čini najvažniju razliku između toga izdanja i *Nove logike*. U poglavlju Vrančić tvrdi da je posao logičara, a ne metafizičara, baviti se naravi kategorija, a tvrdnju brani pokušavajući pokazati da metafizika uopće ne postoji kao zasebna znanost ili zaseban dio filozofije. Na početku upućuje na neslaganje među samim metafizičarima oko toga što je uopće predmet metafizike: neki od njih tvrde da je predmet metafizike biće ukoliko je biće, drugi da se metafizika bavi samo supstancijama, treći pak da metafizika proučava samo razumska bića, a svi se pritom pozivaju na Aristotela. Zatim argumentira da ni jedno od tih triju shvaćanja ne može sačuvati metafiziku kao znanost. Ako bi predmet metafizike bila sva bića – dakle i supstancije i akcidenti – odakle bi takva znanost mogla uzimati predikate kad oni nužno moraju biti različiti od svojega predmeta? Osim bića očito ništa drugo ne postoji. Neprikladno je i da predmet metafizike budu sve supstancije: tako međusobno različite rodove supstancija kao što su npr. duhovne i tjelesne supstancije neopravdano je »smiješati u jedan kaos, pa iz svih njih iznjedriti jedan predmet jedne znanosti« (p. 121). Puno bolje ne prolazi ni treći prijedlog, kaže Vrančić, jer i Aristotel u *Metafizici* u svega nekoliko odlomaka razmatra razumska bića, a i to samo »na temelju tlapnja nekih tamo starih filozofa, isto tako na temelju mišljenja svjetine koja je našao na trgu, napokon na temelju svojih nedovoljno prokuhanih i <...> frivolnih nagađanja« (p. 125). Duhovne supstancije, zaključuje Vrančić, treba prepustiti teolozima, tjelesne filozofima prirode, a kategorije, zajedno s definicijama, silogizmima i sl., logičarima. Čini se važnim primijetiti da, ustrajući na neovisnosti logike o metafizici, Šibenčanin

⁷ Vidi Ashworth, »Developments in the Fifteenth and Sixteenth Century«, pp. 629–630.

logiku vidi kao samooblikovanu u jednom puno dubljem smislu od tek njezina izlaganja njezinim vlastitim sredstvima. No primijetimo također da, iako ne vidi ništa sporno u mogućnosti samooblikovanja logike svojim vlastitim sredstvima, Vrančić i ne razmatra kao mogućnost sličan odgovor u slučaju znanosti o biću ukoliko je biće.

Nova logika završava poglavljima »O diobama« i »O argumentacijama«. Vrančić u »O dijelovima logike« pravilnu diobu poistovjećuje s metodom, pišući da »metoda nije ništa drugo nego dobro uređena dioba« (p. 47), no u poglavlju o diobama malo je toga novoga. Pitanjima ili mjestima o kojima je pisao u poglavljima o definiciji i kategorijama, tj. onima pomoću kojih se pronalaze predikati, pridružuju se ovdje još dva: koji su dijelovi cjeline (ako je predmet neka cjelina) i koje su vrste roda (ako je predmet neki rod). »O argumentacijama« donosi i posljednje pitanje ili mjesto, koje »možemo <...> zvati *zašto* ili *jer* ili drugim sličnim riječima« (p. 143). Time smo dobili onih trinaest pitanja za koja je ranije kazao da je njima obuhvaćeno sve znanje fizičkih predmeta. Rasprava o argumentaciji, tipično za humanističku logiku, vrlo je kratka i pojednostavljena, što Vrančiću u svojoj posljednjoj primjedbi prigovara i de Dominis. Vrančić u odgovoru priznaje da je samo »pokazao na neke laganije stvari i to izdaleka« i šaljivo dodaje da nije htio »preoteti honorar učiteljima koji običavaju u tim stvarima voditi mlade za ruku« (p. 193). Kratkoća poglavlja i Vrančićevi odgovori de Dominisu čini se da odaju samosvjesno nemaran odnos prema onomu dijelu logike koji se bavi argumentacijom, prije svega prema silogistici. Dio poglavlja posvećen mjestima dokaznih argumenata daje nam moguće objašnjenje takva Vrančićeva stava. Vrančić tamo naime piše da dokazivanje ne ograničava na Aristotelove zakone izložene u *Drugoj Analitici* jer su previše ograničavajući i malo bi koji navodni dokaz zadovoljio tako zahtjevne kriterije. Uzevši u obzir da je iz teksta *Nove logike* jasno da Vrančića zanima prije svega istraživanje prirode – uz logiku i teologiju, vidjeli smo, priznaje samo filozofiju prirode, za deset kategorija kaže da su navlastite filozofiji prirode, a za trinaest njegovih pitanja da iscrpljuje znanje o *fizičkim* predmetima – izgleda da to znači da dokazne kriterije aristotelovske formalne logike smatra suviše ograničavajućima i time neplodonosnima za istraživanje prirode. Vrančićeva uvjerenost u istraživačku neplodnost logike, sugerirali smo gore, čini se važnim, možda i ključnim, elementom u razumijevanju njegove koncepcije logike kao samooblikujućega umijeća učenja i poučavanja.

Kako Luka Boršić napominje u uvodnom tekstu, odjek Vrančićeve *Logike* nije bio velik. Jedina su dva odgovora za koja znamo de Dominisove primjedbe uključene u *Novu logiku* i Aratorova vrlo negativna kritika njezine starije neobjavljene inačice. Vrančićevo djelo treba gledati, kaže Boršić, u svjetlu onovremenoga napuštanja aristotelovsko-skolastičkoga poimanja znanosti,

koje je bilo preduvjet nastanka moderne znanosti. Tomu se nema što dodati osim možda cinizma: Vrančićeva se *Nova logika* može tumačiti upravo kao dio kampanje za snižavanje epistemičkih kriterija i napuštanje srednjovjekovnog ideala *scientiae*.

Na kraju, tek kako bi se iznio pokoji prigovor, spomenimo da, kao i svaka knjiga, ovo izdanje *Nove logike* sadrži nekoliko omaški i propusta kakvi se znaju potkrasti i nakon najpažljivije provjere. Na primjer, Martinovićev članak »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616)« uključen je u bibliografiji na kraju knjige u »Vrančićeva djela tiskana nakon njegove smrti«, transkripcija »Procjene« koja sadrži de Dominisove primjedbe i Vrančićeve odgovore, a koju je Martinović priredio s bilješkama, uvrštena je u »Djela o Faustu Vrančiću«,⁸ a Martinovićeva transkripcija Vrančićeve *Logike* iz 1608. godine, s popisom razlika između *Logike* (1608) i *Nove logike* (1616), uopće nije uvrštena u bibliografiju.⁹ U korištenoj literaturi uz uvod »Ponešto o Vrančićevoj *Logici*« Luka Boršić uvrstio je ovu jedinicu:

»Martinović, Ivica (prir.). 2016b. Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616). *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42/2(84). 293–330.« (p. 26)

Na tu se jedinicu, pod oznakom »Martinović 2016b« poziva Boršić u bilješkama 39, 43 i 52 uz svoj prijevod *Nove logike*, ali je po paginaciji očito da se poziva na transkripciju koju nije uvrstio u korištenu literaturu:

R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii] ab amico amice observata [cum responsionibus auctoris Fausti Verantii] (1616)«, edidit / priredio Ivica Martinović, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 455–488.

O čemu se tu radi, može shvatiti samo onaj koji poznaje sva tri Martinovićeva rada o Faustu Vrančiću iz 2016. Autor i izdavači dobro bi uradili, ako bi u izdanje uključili listić s »Errata«. Pažljivo će oko pronaći još nekoliko sitnica, ali to ne umanjuje činjenicu da se radi o vrijednom i važnom izdavačkom pothvatu.

⁸ R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii] ab amico amice observata [cum responsionibus auctoris Fausti Verantii] (1616)«, edidit / priredio Ivica Martinović, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 455–488, objavljen je u istom svesku *Priloga* kao i Martinovićev članak, što djelomično objašnjava zabunu.

⁹ Faust Vrančić / Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)«, edidit / priredio Ivica Martinović, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 185–249.

Kako popis literature o Vrančiću na kraju knjige pokazuje, od Vrančićevih su djela, iz razumljivih razloga, *Machine novae* i *Dictionarium* do sada privukli najviše pažnje istraživača. Njegovi filozofski stavovi u pozadini *Nove logike* i filozofjski utjecaji koji su ih oblikovali ostali su relativno slabo istraženi. Kovačevi članci iz 1980-ih »Logika Fausta Vrančića« i »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« još su uvijek nezamjenjivi, dotičući se, između ostalog, i mnogih tema koje smo preskočili u ovom prikazu, od kojih se za interpretaciju *Nove logike* posebno važnim čini Vrančićev nominalizam.¹⁰ Iako se *Nova logika* svojim povijesnim značenjem ne može mjeriti s njegovim poznatijim radovima, radi se o zanimljivu i možda neočekivano kompleksnu djelu te se nadamo da će njezin prijevod potaknuti nova istraživanja Vrančićeve logičke i filozofjske misli, kao i bolje razumijevanje sudbine logike u njezinu mračnom dobu ranoga novovjekovlja.

Goran Lojkić

¹⁰ Vidi Srećko Kovač, »Logika Fausta Vrančića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984), pp. 39–48.